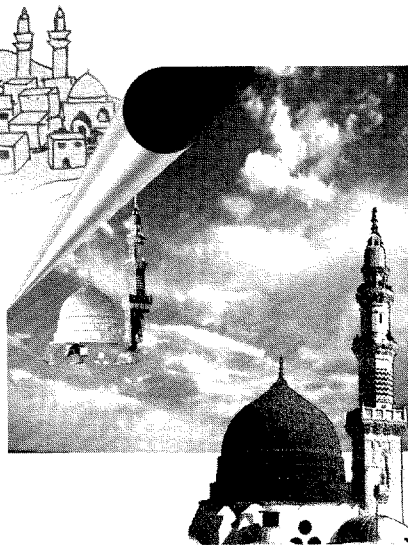

نقد و معرفی کتاب

جغرافیای تاریخی مدینه منوره

سید حسن فاطمی

از مهم‌ترین شهرهای تاریخی در جهان، که حوادث تلخ و شیرین و حساسی را در خود جای داده، مدینه منوره است. بر پژوهشگران علوم اسلامی است که با این شهر مهم، از زوایای گوناگون آشنا شوند.

در این راستا، جناب آقای سید مهدی مولوی پور «جغرافیای تاریخی مدینه منوره» را به عنوان موضوع پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود، در رشته تاریخ و تمدن ملل اسلامی برگزیده است.

نظر به گستردگی این تحقیق، بر آن شدیم تا آن را در این شماره مجله بشناسانیم. امید است در آینده، این اثر به صورت کتاب، انتشار یابد و مورد استفاده محققان قرار گیرد.

پایان‌نامه به سه بخش اساسی تقسیم می‌شود: «مدینه پیش از هجرت»، «مدینه در زمان پیامبر ﷺ» و «مدینه پس از پیامبر ﷺ». مطالب هر بخش در فصل‌های جداگانه تنظیم شده است که به معرفی آنها می‌پردازیم:

بخش نخست: یثرب (مدینه) پیش از هجرت

فصل ۱ - موقعیت و کلیات جغرافیایی

نویسنده در این فصل به موضوعات مکان‌شناسی، وضعیت طبیعی، زمین‌شناسی،

خاک‌شناسی، آب و هوا، کوه‌ها، وادی‌ها، رودها و چشمه‌ها پرداخته است.

فصل ۲ - تاریخچه یثرب

یثرب بعد از طوفان نوح و ورود یهودیان و طوایف اوس و خزرج به این شهر، محور مباحث این فصل است. چگونگی مهاجرت و سکونت اولین اقوام در یثرب و چگونگی تفاهم و درگیری‌ها و تنش‌های آنان نیز در همین فصل مطرح شده است.

فصل ۳ - ساختار جمعیت شهری و دینی یثرب

در این فصل، ابتدا گروه‌بندی مناطق مدینه ذکر شده، سپس ساختار دینی این شهر، بررسی شده است.

فصل ۴ - مساجد مدینه

پیش از هجرت رسول خدا ﷺ، نه مسجد در این شهر بنا شده بود، که نام آنها آمده است.

بخش دوم: مدینه در زمان پیامبر ﷺ

فصل ۱ - ویژگی‌های مدینه

در ابتدا ۹۵ نام برای مدینه آورده، آنگاه شرافت و حدود حرم آن را شرح داده است.

فصل ۲ - مقدمات هجرت و حوادث مسیر تا پایان هجرت

این فصل عهده‌دار تبیین موارد زیر است:

وضعیت شرایط سخت حاکم بر جوّ شرک آلود مکه حتی نفس کشیدن را برای مسلمانان دشوار کرده بود. لذا پیامبر ﷺ، هجرت به مدینه را ترجیح داد و مردم مدینه استقبال شایسته‌ای از حضرت کردند. نخستین مسجد در محل قبا و با همکاری پیامبر ﷺ ساخته شد. اولین نماز جمعه نیز در مسجد جمعه برگزار گردید و زانو زدن شتر رسول خدا ﷺ در جایگاه مسجد پیامبر، ماجرای هجرت از مکه به مدینه را پایان داد.

فصل ۳ - ساخت، توسعه و جایگاه‌های تاریخی و مقدس مسجد النبی

نویسنده به چگونگی ساخت مسجد النبی - به عنوان پایگاه اصلی حکومت مسلمانان - پرداخته است و جایگاه‌های تاریخی و مقدس مسجد را آورده است.

فصل ۴ - حوادث پس از هجرت

سال شمار حضور پیامبر و حوادث مربوط به هر سال، مطالب این فصل را تشکیل می‌دهد.

فصل ۵ - بقیع

پس از بیان شرافت قبرستان بقیع، از یک یک شخصیت‌های مدفون در بقیع نام برده شده و در نقشه‌ای محل دفن آنها مشخص گردیده است.

فصل ۶ - مساجد زمان پیامبر ﷺ

در زمان حضور پیامبر ﷺ در مدینه، معمولاً در مکان‌هایی که حضرت نماز می‌خواند، مسجد می‌ساختند. نویسنده تحت عنوان‌های مساجد سبعه، مساجد مصلا و سایر مساجد، یک یک آنها را شناسانده است.

فصل ۷ - آثار و مکان‌های تاریخی و مقدس

در این فصل، خانه‌ها، آطام^۱، ثنایا^۲، آرامگاه‌ها و چاه‌های مهم مدینه معرفی شده است.

فصل ۸ - مساجد و مکان‌های تاریخی اطراف مدینه

مسجد شجره، مسجد معرس، مسجد غدیرخم، مسجد سرف، فدک و خیبر در این فصل شناسانده شده است.

بخش سوم: تاریخ تحولات مدینه، مسجد النبی و سایر مساجد بعد از پیامبر ﷺ

فصل ۱ - دوران خلفای راشدین

موقعیت مدینه و مسجد النبی از سال ۱۱ تا ۳۶ هجری را بیان کرده است.

فصل ۲ - دوران اموی

موقعیت مدینه و مسجد النبی و سایر مساجد مدینه میان سال‌های ۴۰ تا ۱۳۰ هجری در این فصل آمده است.

فصل ۳ - دوران عباسی

موارد فصل قبل، از سال ۱۳۰ تا ۶۵۶ هجری بیان شده است.

فصل ۴ - دوران ممالیک بحری و چرکسی

این دوران، سال‌های ۶۴۸ تا ۹۲۳ را دربر می‌گیرد.

فصل ۵ - دوران عثمانی

دوران عثمانی از سال ۹۲۳ تا ۱۳۳۶ را شامل می‌شود.

فصل ۶ - مساجدی که بعد از پیامبر ﷺ ساخته شد.

مساجد معرفی شده عبارتند از:

تاجوری، قازانیه، کاتیبه (سنوسیه)، بهرام آغا، عنبریه و خلیل آغا.

فصل ۷ - دوران سعودی

این فصل، عهده‌دار بیان موقعیت مدینه در دوران معاصر (۱۳۴۴ به بعد) است و به

مواردی چون: ساختار شهری، کوی‌ها، خیابان‌ها، بازارها، صنایع مسجدالنبی و...

می‌پردازد.

○ پی‌نوشتها:

۱. جمع «اظم» ساختمان‌های مستطیل شکل با دیوارهای سنگی و قلعه مانند بوده که برای محفوظ ماندن از حملات دشمن می‌ساختند.
۲. راه‌های ورود و خروج مدینه.